અધ્યાય ૨૧
અનુગ્રહ-કરણ

શ્રી ગણેશાય નમ: । શ્રી સરસ્વત્યૈ નમ: । શ્રી ગુરુભ્યો નમ: । શ્રી કુલદેવતાયૈ નમ: । શ્રી સીતારામચંદ્રાભ્યાં નમ: । શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાય નમ: ।

આ અધ્યાયમાં શ્રી વિનાયક હરિ ઠાકુરની, પુનાના અનંતરાવ પાટણકરની તથા પંઢરપુરના એક વડીલની કથાઓ આપી છે. તે દરેક કથા રસિકને બોધક છે. કાળજીથી વાંચીને તેનું મનન કરવાથી વાંચકો પ્રગતિ સાધી શકશે.

ઉપોદ્‌ઘાત : એવો સામાન્ય નિયમ છે કે પૂર્વજન્મના પુણ્યસંચયરૂપ આપણું ભાગ્ય ઉઘડે છે ત્યારે જ આપણને સંતસમાગમ થાય છે અને તેનો લાભ પમાય છે, જેના દષ્ટાંતરૂપ હું મારો જ દાખલો આપું. હું બાંદ્રા મુંબઈમાં ઘણાં વર્ષ લગી રેસિડેન્ટ મૅજિસ્ટ્રેટ તરીકે રહ્યો. ત્યાં જ પીર મૌલાના નામે એક પ્રસિદ્ધ મુસ્લિમ સંત રહેતા હતા અને તેમની પાસે મુસ્લિમ ઉપરાંત ઘણા હિંદુઓ, પારસીઓ, ખ્રિસ્તીઓ પણ જઈને તેમનાં દર્શન કરતા હતા. ઈનુસ નામે એક મુજાવર તેમનાં દર્શને જઈ આવવાનું મને ઘણીવાર કહેતો. પણ હું એક અગર બીજે કારણે તેમનાં દર્શને જઈ શક્યો નહોતો. પણ ઘણાં વર્ષ પછી મારો વારો આવ્યો ત્યારે બાબાએ મને શિરડી બોલાવ્યો અને સાઈબાબા-દરબારમાં કાયમી મારું નામ નોંધાયું. અભાગી લોકોને સંતોનો સમાગમ જ થતો નથી. ભાગ્યવાન પુરુષો જ સત્સંગ સાધી શકે છે.

સંત-સંસ્થા : આ જગત પર દીર્ઘકાળથી સંતોની સંસ્થા ચાલે જ છે વિવિધ સંતોનો જન્મ તેમના ભાગે આવેલ જીવનકાર્ય પાર પાડવા સારુ વિવિધ સ્થળે થાય છે અને એ દરેક પોતપોતાના સ્થળે કામ કરે છે. પણ એકંદરે એ સૌ એક જ છે. સર્વ શક્તિમાન ઈશ્વરની સામાન્ય સત્તા તળે સૌ એકસરખું જ કામ કરે છે. વળી દરેક પોતપોતાના સ્થળે બેસી શું કામ કરી રહ્યા છે તેની

પણ એકબીજાને ખબર હોય છે અને જરૂર પડે ત્યારે એકબીજાનાં અધૂરાં કામ પણ તેઓ પૂરાં કરે છે. આ વસ્તુનું દૃષ્ટાંત નીચે આપ્યું છે.

શ્રી ઠાકુર : વિનાયક હરિશ્ચંદ્ર ઠાકુર, બી.એ., રેવન્યુ ખાતામાં કારકુન હતા.એક વાર તે સર્વે-જમીન-માપણીની પાર્ટી સાથે બેલગાવ પાસે વડગામ ગામે શહેરમાં ગયા. ત્યાં એક કાનડી સંત આવ્યા હતા. ઠાકુર તેમને દર્શને ગયા અને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. નિશ્ચળદાસજીના ગ્રંથ 'વિચારસાગર'નું વાંચન આ સંત, શ્રોતાઓ પાસે કરતા હતા. થોડી વાર તેનું શ્રવણ કરી ઠાકુર રજા લઈને ત્યાંથી ઊઠ્યા ત્યારે તેમણે ઠાકુરને કહ્યું: ''તમારે આ પુસ્તકનું અધ્યયન કરવું ઘટે છે. તેનો અભ્યાસ કરવાથી તમારી મનોકામના પૂરી થશે. તમારી નોકરી અંગે તમે ભવિષ્યમાં અહીંથી ઉત્તર તરફ જશો ત્યારે તમારા સદ્‌ભાગ્યને લીધે તમને એક સંત મળશે અને તે તમને તમારો ભાવી માર્ગ બતાવશે; ત્યારે જ તમારા ચિત્તની શાન્તિ થશે અને તમે સુખી થશો.''

એ પછી ઠાકુરની બદલી જુન્નર થઈ જ્યાં નાણેઘાટ પસાર કરીને તેને જવાનું હતું. એ ઘાટ સાવ ઊભો જ છે. તેને ઓળંગવો બહુ કઠણ છે. તે ચડીને ઉતરવા સારુ પાડા સિવાય બીજું કોઈ સાધન નથી. તેથી આ ઘાટ ઓળંગવા સારુ ઠાકુરને પાડા પર બેસવું પડ્યું; જેથી ખૂબ અગવડ પડી અને શરીર પણ દુખવા લાગ્યું. એ પછી ઠાકુરને નોકરીમાં બઢતી મળી અને તેની બદલી કલ્યાણ થઈ; જ્યાં નાનાસાહેબ ચાંદોરકર જોડે તેમને ઓળખાણ થઈ. શ્રી સાઈબાબા વિષે તેમની પાસેથી ઘણી વાતો સાંભળી. જેથી બાબાનાં દર્શન કરવાની તેને ઇચ્છા થઈ. બીજે જ દહાડે નાનાસાહેબ શિરડી જવાના હતા. તેથી ઠાકુરને પણ પોતાની જોડે શિરડી આવવા કહ્યું. પણ થાણાની દીવાની અદાલતમાં એક કેસ અંગે તેમને જુબાની દેવાની હતી. તેથી નાનાસાહેબ જોડે તે શિરડી જઈ શક્યા નહિ. તેથી નાનાસાહેબ એકલા જ ગયા. બીજે દહાડે ઠાકુર થાણા ગયા, પણ પેલા કેસની મુદત પડી. તેથી પોતે નાનાસાહેબ જોડે ન ગયા તેનો પસ્તાવો થયો. છેવટે ઠાકુર એકલા જ શિરડી ગયા. પણ ત્યાં પહોંચ્યા ત્યારે નાનાસાહેબ તો શિરડીથી ઉપડી ગયાના સમાચાર તેમને મળ્યા. પણ એવામાં બીજા મિત્રો ત્યાં

મળી ગયા, જેમની જોડે ઠાકુર બાબા પાસે ગયા. બાબાનાં દર્શન કરી તેમને પગે પડ્યા. એથી તેમને ભારે આનંદ થયો. આંખમાં હર્ષાશ્રુ આવ્યાં તથા દેહ પર રુંવાટાં ઊભાં થઈ ગયાં. થોડી વાર પછી સર્વજ્ઞ બાબા બોલ્યા, ''જો ભાઈ, આ સ્થળનો માર્ગ કાનડી સંત અપ્પાના બોધ જેવો અગર તો નાણેઘાટની પાડાની સવારી જેવો સરળ નથી. આ ધાર્મિક માર્ગ તો બહુ અઘરો છે. અહીં તો ખૂબ મહેનત કરવી પડે છે.'' આ એંધાણીની કે સૂચક વાક્યોની બીજા કોઈને ખબર નહોતી. પણ જ્યારે તે વચનો ઠાકુરના કાને પડ્યાં ત્યારે તે ખૂબ આનંદમગ્ન બન્યા. પેલા કાનડી સંતનું કહેવું સાચું હતું તેમ તેને ખાતરી થઈ. પછી ઠાકુરે બાબાના ચરણ પર માથું મૂકી બન્ને હાથ જોડી બાબાનું શરણ માગ્યું તથા આશીર્વાદ આપવા પ્રાર્થના કરી. ત્યારે બાબા બોલ્યા: ''તને સંત અપ્પાએ કહેલું તે સાચું છે. પણ આ વસ્તુનો અમલ કરી તેને જીવનમાં ઉતારવો જોઈએ. એકલું વાંચન કામ ન લાગે, વાંચો તેનું ચિંતન કરો અને જીવનમાં ઉતારો; નહિ તો વાંચન કોઈ કામનું નથી. ગુરુકૃપા તથા આત્મદર્શન સિવાય માત્ર પુસ્તક પઢવું કોઈ કામનું નથી.'' વિચાર સાગર-ગ્રંથમાંથી સૈદ્ધાન્તિક ભાગ ઠાકુરે વાંચ્યો હતો પણ તેનું વ્યવહારુ દર્શન તો તેને શિરડીમાં જ થયું. નીચે આપેલી બીજી કથા આ સત્યનું વધુ દર્શન કરાવશે.

અનંતરાવ પાટણકર : અનંતરાવ પાટણકર નામે પૂનાના એક ગૃહસ્થને બાબાનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા થઈ. તેણે શિરડી આવી બાબાનાં દર્શન કર્યાં. આંખમાં હર્ષાશ્રુ આવ્યાં અને ખૂબ રાજી થયા. બાબાના ચરણમાં પડી પૂજન કરીને બાબાને નિવેદન કર્યું: ''મેં ઘણું વાંચન કર્યું. વેદ, વેદાંગ, ઉપનિષદનો અભ્યાસ કર્યો. સઘળાં પુરાણોનું શ્રવણ કર્યું. છતાં મને ચિત્તની શાન્તિ મળતી નથી. તેથી હું તો માનું છું કે મારી વિદ્વત્તા કોઈ કામની નથી. આપ ઘણાં માણસોને એક દૃષ્ટિમાત્રથી અગર વચનમાત્રથી સહજ શાન્તિ આપો છો એવું સાંભળ્યું, તેથી હું આપની પાસે આવ્યો છું. કૃપા કરી મારા પર દયા કરો અને મને આશીર્વાદ આપો.'' પછી બાબાએ તેને રૂપકમાં એક વાર્તા કહી હતી.

નવ લીંડીનું રૂપક (નવધા ભક્તિ) : એક વાર અહીં એક સોદાગર આવ્યો. તેમની ઘોડીએ નવ લીંડીઓ મૂકી. એ મુમુક્ષુ સોદાગરે પોતાના ધોતિયાનો છેડો પાથર્યો અને લીંડીઓ તેમાં એઠકી કરી બાંધી લીધી અને એ રીતે તેને ચિત્તની શાન્તિ મળી.

શ્રી પાટણકર આ વાર્તાનો અર્થ સમજી શકયા નહિ. તેથી ગણેશ દામોદર ઉર્ફે દાદા કેળકરને તેણે પૂછ્યું, ''બાબાએ આ વાર્તા કહી તેનો અર્થ શું થાય ?'' કેળકરે ઉત્તર દીધો: ''બાબાની કહેલી વાર્તાના અર્થની તો મને કંઈ ખબર નથી, પણ એમની સ્ફુરણાથી હું જે જાણું છું તે કહું છું : ઈશ્વરકૃપા રૂપી ઘોડી છે અને તેણે મૂકેલી નવ લીંડીરૂપી નવધા ભક્તિ છે: ૧) શ્રવણ; ૨) કીર્તન; ૩) સ્મરણ; ૪) પાદસેવન; ૫) અર્ચન; ૬) નમસ્કાર; ૭) હાસ્ય; ૮) સખ્ય અને ૯) આત્મનિવેદન. આ નવ પ્રકારની ભક્તિ છે. આમાંની એક સંપૂર્ણ આચારમાં મૂકો તોપણ શ્રીહરિ પ્રસન્ન થાય છે અને ભક્તની સામે પ્રગટ થઈ દર્શન દે છે. સર્વ સાધના, જપ, તપ, યોગ, શાસ્ત્રાધ્યયન, શાસ્ત્રોપદેશ એ બધાં ભક્તિ વિનાનાં હોય તો નકામાં છે. મહાન જ્ઞાની તરીકેની કીર્તિ અગર વેદોનું જ્ઞાન કે ભાવ વિનાનું ભજન એ કોઈ કામનાં નથી. ખાસ જરૂરનાં તો પ્રેમભક્તિ જ છે. માણસે પોતાને સત્યનો અન્વેષક અગર વેપારી ગણીને નવ પ્રકારની ભક્તિનો સદા સંચય કરવા આતુર રહેવું જોઈએ. ત્યારે જ ચિત્તની શાન્તિ તથા સ્થિરતા પમાય છે.''

બીજે દહાડે જ્યારે પાટણકર બાબાનાં દર્શને ગયા ત્યારે બાબાએ તેને પૂછ્યું, ''કેમ, તે નવ લીંડીઓ એકઠી કરવા માંડી ?'' ત્યારે તેણે ઉત્તર દીધો: ''બાબા, હું તો નાચીજ માણસ છું. પ્રથમ આપ મારા પર કૃપા કરો. જો આપની કૃપા થશે તો તે સહજ એકઠી કરી શકીશ.'' ત્યારે બાબાએ આશીર્વાદ આપી તેને કહ્યું: ''તને ચિત્તની શાન્તિ મળશે. તારું કલ્યાણ થશે.'' એ સાંભળી પાટણકર ખુશ થયા, આનંદ પામ્યા.

પંઢરપુરના વકીલ : સર્વજ્ઞપણાની શક્તિનો ઉપયોગ કરી બાબા લોકોને કેમ સુધારતા હતા તથા સત્યમાર્ગે કેમ વાળતા હતા તેની એક ટૂંકી કથા કહીને આ અધ્યાય પૂરો કરીશું. એક વાર પંઢરપુરથી એક વકીલ શિરડી આવ્યા. મસીદમાં જઈ પગે પડી દર્શન કરી માગ્યા વિના જ બાબાને કંઈક દક્ષિણા ધરી અને ત્યાં થતી વાતો સાંભળવા આતુર બની એક ખૂણામાં બેઠા. એ વખતે બાબાએ તેની સામું જોઈને કહ્યું: ''લોકો કેવા લુચ્ચા હોય છે ? અહીં આવી પગે પડે છે અને દક્ષિણા આપે છે અને પીઠ પાછળ અંદરખાનેથી નિંદા કરે છે ને ગાળો દે છે. આ પણ એક અજાયબી નથી ?'' બાબાની ટીકા પેલા વકીલને અંગે જ હતી. બીજું કોઈ તે સમજી શક્યું નહિ. પણ પેલા વકીલ તે ટીકા સમજી ગયા અને મૂંગા બેઠા. જ્યારે સૌ વાડામાં આવ્યા ત્યારે વકીલે કાકાસાહેબ દીક્ષિતને કહ્યું: ''બાબાએ કરેલી ટીકા બરાબર જ છે; એ ટીકાનું તીર મારા પર જ છોડ્યું હતું. તેમાં મને સૂચન કર્યું છે કે મારે બીજાની નિંદા કરવી નહિ. પંઢરપુરના મુનસફ શ્રી નુલકર તબિયત સુધારવા અહીં શિરડી આવીને રહ્યા ત્યારે એ બાબતની ચર્ચા પંઢરપુરની કોર્ટના વકીલોના ઓરડામાં થઈ હતી કે આ નુલકરની માંદગી હવાથી નિર્મૂળ થવાની હતી ? કે માત્ર એક ફકીર સાઈબાબાની પાછળ લાગવાથી એ માંદગી મટવાની હતી ? મુનસફ જેવા કેળવાયેલા માણસ આવું કરે તે વાજબી છે ? આવી કડવી ટીકામાં મેં પણ ભાગ લીધો હતો. મારું એ વર્તન કેટલું ખોટું હતું એ વસ્તુ આજે સાઈબાબાએ મને દર્શાવી આપી. તેને હું ઠપકો ગણતો નથી, પણ બાબાની કૃપા જ ગણું છું. મારે બીજાના કામમાં વિના કારણે માથું મારવું નહિ; અગર તો કોઈની નિંદા કરવી નહિ એવો સ્પષ્ટ ઉપદેશ મને તેમણે આજે આપ્યો છે.''

શિરડી પંઢરપુરથી સો કોસ (ત્રણસો માઈલ) દૂર છે. છતાં ત્યાંના વકીલોના ઓરડામાં શું ચાલી રહ્યું છે તે વસ્તુ બાબાએ સર્વજ્ઞતાની શક્તિને લીધે જ જાણી હતી. માર્ગમાં આવતા ડુંગરો, જંગલો કે નદીઓ એ કોઈ તેમની વ્યાપક દૃષ્ટિને નડતરરૂપ નહોતું. તે તો સર્વનાં મન-હૃદય જોઈ વાંચી શકતા

હતા. તેમનાથી કશું છાનું નહોતું. નજીકની તેમજ દૂરની દરેક વસ્તુ ધોળા દિવસની માફક તેમની દષ્ટિએ સ્પષ્ટ અને સાફ દેખાતી હતી. માનવી નજીક હોય કે દૂર હોય પણ શ્રી સાઈબાબાની સર્વજ્ઞ દષ્ટિની બહાર કંઈ જ નહોતું. આ બનાવ પરથી પેલો વકીલ પાઠ ભણ્યો કે કોઈનું ભૂંડું બોલવું નહિ અગર કોઈની વગર કારણે ટીકા કરવી નહિ. આમ તેની એક ખરાબ ટેવ ટળી ને તેને સાચો માર્ગ મળ્યો.

ભલે આ વાત પેલા વકીલની રહી. છતાં તે વાત લાગુ તો બધાને જ પડે છે. તેથી આ પાઠ યાદ રાખી તે વડે થતો લાભ લેવા સરખો છે. સાઈબાબાની મહત્તા અગાધ હતી. તેવી જ તેમની આશ્ચર્યજનક લીલા પણ હતી. તેમનું જીવન જ એવું છે. તે તો પરબ્રહ્મનો અવતાર હતા.

સ્વસ્તિ શ્રી સંતસજ્જનપ્રેરિતે ભકત હેમાડપંતવિરચિતે
શ્રી સાઈસમર્થસચ્ચરિત્રે 'અનુગ્રહકરણ' નામ
એકવીસમો અધ્યાય સંપૂર્ણ ।
। શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાર્પણમસ્તુ । શુભં ભવતુ ।